

ოშკის ეკლესიის სამხრეთი გალერეის რვანახნაგა ბურჯის უცნობი ნარწერა

ოშკის ტაძრის სამხრეთ-დასავლეთით ნახევრად ღია გალერეის შიდა სივრცე ორ ნაწილად არის გამიჯნული ოთხი ბურჯით, რომელთაგან თითოეულს რელიეფური შემკულობა ამკობს (სურ. 1). ამ ბურჯთა შორის დასავლეთით მდებარე (რიგით მეოთხე) რვანახნაგა ბურჯი და მისი სვეტისთავი მკაფიოდ გამოირჩევა ორნამენტული და ფიგურული სახეებით (სურ. 2, 3). ეს სვეტი სამეცნიერო ლიტერატურაში კარგადაა ცნობილი – გასული საუკუნიდან მოყოლებული, კარიბჭის რვანახნაგა ბურჯის რელიეფებზე არაერთ მკვლევარს გაუმახვილებია ყურადღება.¹

ბურჯის ტანი და კაპიტელი ერთიანადაა დაფარული კვეთილი დეკორით და ალაგ-ალაგ ფერადოვანი აქცენტებითაც არის გაძლიერებული. კაპიტელის პერიმეტრს ავსებს ზეციური დასის გამოსახულებები, რომელთა ქვემოთ ბურჯის ტანის ნახნაგები შინაარსობრივ სეგმენტებადაა „დაყოფილი“. მათგან იდეური აქცენტი დაისმის დასავლეთ ნახნაგზე, სადაც განთავსებული იყო ვედრებისა და ქტიტორის გამოსახულებები (სურ. 4). სიმეტრიის ამავე ღერძზე – კაპიტელის თავზე – წმ. სვიმეონ მესვეტედ მიჩნეული გამოსახულება აგვირგვინებს.² გვერდითა ნახნაგებზე ქართველთა განმანათლებლის – წმ. ნინოს, აგრეთვე, წმ. მკურნალთა – კოზმანისა და დამიანეს ფიგურები იყო განთავსებული, რელიეფური გამოსახულებები სვეტის დასავლეთი ნახნაგის ირგვლივ, ერთ მხატვრულ კომპოზიციად ერთიანდებოდა (სურ. 5).³

¹ Такаишвили, *Археологическая экспедиция 1917 г. в Южные провинции Грузии*, გვ. 51-52; მოგვიანებით იგივე ტექსტი ქართულადაც გამოიცა: თაყაიშვილი, *1917 წლის არქეოლოგიური ექსპედიცია სამხრეთ საქართველოში*, გვ. 38-41; Winfield, *Some Early Medieval Figure Sculpture from North-East Turkey*, გვ. 45-57; აღსანიშნავია დ. უინფილდის ნარკვევში წარმოდგენილი, ჯ. უეინრაიტის მიერ ზედმინევნით შესრულებული (ოდნავი პროპორციული სახესხვაობით) სვეტის ყველა ნახნაგის გრაფიკული მონახაზები (ხუსკივადე, *ოშკის სკულპტურულ „ვედრებათა“ თავისებურებების შესახებ*, გვ. 59-90). ბურჯს ცალკე ქვეთავი ეთმობა ვ. ჯობაძის გამოკვლევაში – იხ. მისი: *ადრეული შუა საუკუნეების ქართული მონასტრები*, გვ. 126-130.

² ვინაიდან რელიეფი ქვის ცალკე ფილაზე იყო გამოკვეთილი, გამოთქმულია ვარაუდი, რომ ეს გამოსახულება გვიანი ჩანართიც შესაძლოა იყოს (Winfield, *Some Early Medieval Figure Sculpture from North-East Turkey*, გვ. 54).

³ რელიეფი თავისი მხატვრული თავისებურებებით დეტალურადაა აღწერილი სხვა მკვლევართა მიერ, იხ: Такаишвили, *Археологическая экспедиция 1917 г. в Южные провинции Грузии*, გვ. 51-52; თაყაიშვილი, *1917 წლის არქეოლოგიური ექსპედიცია სამხრეთ საქართველოში*, გვ. 40-41; Winfield, *Some Early Medieval Figure Sculpture from*

ოშკის ეკლესიის სამხრეთი გალერეის ბურჯზე, დღეს უკვე აღარარსებული წმ. ნინოს მცირე ფიგურა, ქართულ ხელოვნებაში ქართველთა განმანათლებლის ყველაზე ადრეულ გამოსახულებად არის მიჩნეული და მის მიმართ მეცნიერთა ინტერესი ყოველთვის დიდი იყო.¹ ბურჯის რელიეფური შემკულობის შინაარსობრივ საზრისთან დაკავშირებითაც ინტერესი არასდროს განელეზულა და მის შესახებ ათწლეულების მანძილზე სხვადასხვა მოსაზრება გამოითქვა. დ. უინფილდი მას ბაგრატიონთა სამეფო დინასტიის დიდების გამოხატულებად მიიჩნევს.² ვ. ჯობაძე, არ იზიარებს დ. უინფილდის მოსაზრებას, რადგან ბაგრატიონები სვეტზე წარმოდგენილნი არ არიან.³ მკვლევარი არც სვეტის ერთიან შინაარსს იძლევა, მაგრამ საქართველოში ქვითხუროების სახელოსნოს ტრადიციის გათვალისწინებით, ფიგურათა ნაწილი მშენებელი-ოსტატების გამოსახულებებს დაუკავშირა, ამასთან მიუთითებს, რომ ცალკეული ფიგურები დამატებით ახსნას საჭიროებს.⁴ სრულიად განსხვავებული მოსაზრება გამოითქვა ნ. სიმონიშვილმა და ქართულ სინამდვილეში პირველად, ოშკის აღნიშნული სვეტის კომპოზიციური შინაარსი ქართლის მოქცევასთან მიმართებით განიხილა.⁵ მოგვიანებით, სრულებით დამოუკიდებლად, კიდევ უფრო სახისმეტყველებითი კუთხით, სვეტის შინაარსი წარმოაჩინა ა. ოქროპირიძემ, რომელმაც ოშკის რვანახნაგა სვეტის დეკორის იკონოგრაფია წმ. ნინოს მიერ ქართლის მოქცევასთან კავშირით და კვართზე ამოზრდილი ცხოველმყოფელი სვეტის სიმბოლიკით ახსნა.⁶

ამ მოსაზრებებთან მიმართებით არსებითი მნიშვნელობის მონაცემები მოიპოვება ე. თაყაიშვილის პირად არქივში (საქმე №2232),⁷ სადაც მკვლევარის მიერ ბურჯიდან გადმოღებული წარწერებია დაცული (სურ. 6). ცნობილია, რომ ოშკის სვეტზე გამოსახულებათა უმრავლესობას სინგური საღებავით შესრულებული განმარტებითი წარწერები ახლდა. საარქივო მასალის მიხედვით, ცხადი გახდა, რომ ბურჯიდან ექვთიმე თაყაიშვილს გადმოუღია

North-East Turkey, გვ. 45-57; ჯობაძე, *ადრეული შუა საუკუნეების ქართული მონასტრები*, გვ. 126-130.

¹ სხირტლაძე, *წმინდა ნინო და ძველი ქართული სახვითი ხელოვნება*, გვ. 330-351.

² Winfield, *Some Early Medieval Figure Sculpture from North-East Turkey*, გვ. 54.

³ ჯობაძე, *ადრეული შუა საუკუნეების ქართული მონასტრები*, გვ. 130.

⁴ ჯობაძე, *ადრეული შუა საუკუნეების ქართული მონასტრები*, გვ. 129-130.

⁵ Simonishvili, *Images of Identity at the Crossroads*, გვ. 126-131.

⁶ ოქროპირიძე, *ოშკის წმინდა ნინო*, გვ. 43-46; მოგვიანებით ეს აზრი გაიმეორა თ. ხუნდაძემ, იხ: ხუნდაძე, *X საუკუნის ხუროთმოძღვრული ქანდაკება*, გვ. 150-151.

⁷ ეს მასალა დაცულია კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში.

შვიდი წარწერა; მოგვიანებით, მან ამ წარწერათაგან ექვსი გამოაქვეყნა.¹ მცირე ფორმატზე შესრულებულ წარწერათა გრაფიკული მონახაზები დანომრილია; მეექვსე ნომრად აღწუსებული, დღემდე გამოუცემელი წარწერა უაღრესად ფასეულია სვეტის შინაარსის გაგებისათვის. ტექსტი ერთ სტრიქონად ყოფილა შესრულებული (სურ. 7):²

ქ~ზ1 ცეცქ[. .]

როგორც ჩანს, წარწერა ოშკში ექვთიმე თაყაიშვილის მუშაობის დროს უკვე დაზიანებული იყო; ის შემდეგნაირად უნდა აღდგეს.

ძ(ე)ლი ცხორ[ებისაჲ]

ამგვარადვე ამოუკითხავს წარწერა ექვთიმე თაყაიშვილსაც, სვეტის წარწერათა სამუშაო ნუსხაში, რომელიც რუსულადაა შედგენილი, მეექვსე ნომრად შეტანილი წარწერა თარგმნილია როგორც „Древо Жизни“ (სურ. 8).³

უჩვეულოა და გარკვეულ ახსნას მოითხოვს ის გარემოება, რომ ექვთიმე თაყაიშვილის ხელმძღვანელობით 1917 წელს საქართველოს ისტორიულ სამხრეთ პროვინციებში ორგანიზებული ექსპედიციის მასალების რუსულ (1952 წ.) და ქართულ (1960 წ.) პუბლიკაციებში აღნიშნული წარწერა შესული არ არის.⁴ ამგვარი გადაწყვეტილების მიზეზებზე ავტორთან არაფერია თქმული.

¹ Такаишвили, *Археологическая экспедиция 1917 г. в Южные провинции Грузии*, გვ. 52. рис. 20-25; თაყაიშვილი, *1917 წლის არქეოლოგიური ექსპედიცია სამხრეთ საქართველოში*, გვ. 40-41, სურ: 20, 21, 22, 23, 24, 25.

² გასათვალისწინებელია, რომ სვეტის წარწერათა გრაფიკული მონახაზები, რომლებიც ექვთიმე თაყაიშვილის არქივშია დაცული, ზედმიწევნით იმეორებენ დღეს სვეტზე არსებულ წარწერათა ორიგინალებს. შესაბამისად, გრაფიკული მონახაზის მიხედვით სვეტზე ძელიცხოვლის წარწერა უნდა ყოფილიყო განთავსებული ერთ სტრიქონად.

³ ნიშნულია, რომ ექვთიმე თაყაიშვილს წერა დაუნყია სიტყვით „Животв.“. როგორც ჩანს, მას განზრახული ჰქონდა დაენერა „Животворящий“ (ცხოველმყოფელი), მაგრამ გადაიფიქრა.

⁴ ექვთიმე თაყაიშვილის არქივში დაცულია პუბლიკაციისთვის მომზადებული მასალებიც, სადაც ოშკის სვეტის წარწერების მონახაზები ერთ ფორმატზეა დაკრული. ამ მონახაზებს შორის წარწერა მოთავსებული არ არის. სამაგიეროდ, სვეტის წარწერებს შორის, „ძელიცხოველი“-ს სანაცვლოდ შემთხვევით მოხვდა წმ. პეტრე ალექსანდრიელის ფრესკული წარწერა – ЦЪИКСЪКИПЪИ, რომელიც პუბლიკაციაში სწორად (სათანადო ადგილზე) გამოქვეყნდა (იხ: Такаишвили, *Археологическая экспедиция 1917 г. в Южные провинции Грузии*, გვ. 54, рис. 26; თაყაიშვილი, *1917 წლის არქეოლოგიური ექსპედიცია სამხრეთ საქართველოში*, გვ. 43, სურ. 26; აღნიშნული ფაქტი გამორიცხავს იმის შესაძლებლობას, რომ ხსენებული წარწერის გრაფიკული ასლი – გამომცემლობის მიერ შემთხვევით იქნა გამოტოვებული.

სვეტზე წარწერის განთავსების ადგილმდებარეობის გარკვევისათვის ექვთიმე თაყაიშვილის საექსპედიციო დღიურებს არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება. მკვლევარის არქივში ოშკის ეკლესიის ამ მონაკვეთთან დაკავშირებით მასალები არ ჩანს. შესაბამისად, უცნობი რჩება, სად იყო წარწერა განთავსებული. ბურჯზე დღეს შემორჩენილ წარწერებს შორის ეს წარწერა აღარ იხილვება.¹

ტერმინი „ძელი ცხორებისა“, უპირველეს ყოვლისა, ქრისტიანულ ეგზეგეტიკაში და ხელოვნებაში ცხოველმყოფელი ჯვრის მნიშვნელობით გამოიყენებოდა.² მაგრამ ოშკის რელიეფურ კომპოზიციაში წარმოდგენილი ქართველთა განმანათლებლის წმ. ნინოს გამოსახულებასთან კონტექსტში, იგი, ცხადია, სვეტიცხოვლის ცხოველმყოფელი სვეტის მნიშვნელობასაც იძენს.³ ბურჯზე ერთ დროს არსებული, ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ გადმოღებული წარწერა, განამყარებს მკვლევართა მიერ გამოთქმულ ვარაუდებს და ადასტურებს ქართლის მოქცევის ისტორიასთან დაკავშირებული, ადრეული გამოსახულების არსებობას ოშკის ტაძარში.

გამომსახველობითად „დატვირთული“ ბურჯის კომპოზიციური სურათი შეიცავს უცნაურ ხატოვან „ჩანართებს“, რომლებიც სამომავლოდ, ქართლის გაქრისტიანებასთან მიმართებით იდეურ-სახისმეტყველებით განხილვას და მრავალმხრივ შეფასებას საჭიროებს.⁴ სვეტის შინაარსობრივი მნიშვნელოვანება ოშკის საფასადო სკულპტურის პროგრამასთან მიმართებით ერთ მთლიანობაშიცაა განსასაზღვრი. აღნიშნული საკითხი სცილდება წინამდებარე სტატიის ფარგლებს.

¹ შესაძლოა, წარწერა განთავსებული ყოფილიყო სვეტის მთავარ ნახნაგზე, რომელიც 2002 წელს საგანგებოდ იქნა ჩამომტვრეული. ამასთანავე, არ გამოირიცხება იმის შესაძლებლობა, რომ სვეტის ზედაპირის გულდასმით დათვალიერების შემდეგ, ამ წარწერის კვალი ბურჯის რომელიმე მონაკვეთზეც დადასტურდეს.

² ადრეულ შუა საუკუნეებში „ძელი ცხორებისა“ ჯვრის მნიშვნელობით არა ერთხელ დასტურდება, იხ.: ქართული წარწერების კორპუსი, ლაპიდარული წარწერები, აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველო, გვ. 109, 283; ოშკის ეკლესიის მაშენებლის, დავით III კურაპალატის მონეტაზე ამგვარივე წარწერის არსებობა ბიზანტიასთან მჭიდრო კავშირით და ქრისტიანული საყოველთაო სიმბოლიკით დატვირთული, მსგავსი სამონეტო ტიპებით აიხსნება, იხ.: დავით III კურაპალატის მონეტები ქვეშაირიტი ჯვრის გამოსახულებით, „ქართული ნუმიზმატიკის ინგლისურ-ქართული ონლაინ-კატალოგი“. ქრისტიანულ ეგზეგეტიკაში ტერმინის მრავალმხრივი გაგებისათვის იხ: Юревич, Тимофеев, *Древо жизни*, გვ. 266-269.

³ „სვეტი-ცხოველი“ „ძელი-ცხოვლადაც“ იგივედებოდა, იხ: ხაჩიძე, *სვეტიცხოველი ძველ ქართულ მწერლობაში*, გვ. 173.

⁴ ზემოთ დასახელებულ ავტორებთან ნაწილობრივ მოცემულია მცდელობა თითოეული გამოსახულება აიხსნას შინაარსთან ერთობლიობაში, ბიბლიოგრაფია იხ: სქოლიო 7, 8, 9.

ოშკის ეკლესიის სამხრეთი გალერეის ბურჯის რელიეფების გააზრება ქართლის მოქცევის ერთ-ერთ სიუჟეტად უკავშირდება უმნიშვნელოვანეს საკითხს – შუა საუკუნეების ქართულ ხელოვნებაში ქვეყნის გაქრისტიანების შემცველი სცენების არსებობის ხანგრძლივობასთან დაკავშირებულ პრობლემას. სამეფოს ერთ-ერთ მეთავე სამონასტრო ნიაღში შექმნილი ეს სიუჟეტი, გამოკვეთს ახალ, ადრეულ ეტაპს და არსობრივად ცვლის ქართლის მოქცევასთან დაკავშირებული მხატვრული ტენდენციების სანყისებზე ჩვენს დღევანდელ წარმოდგენას. ფაქტობრივად, X საუკუნეში შექმნილი ეს სიუჟეტური კომპოზიცია წინ უსწრებს მსგავსი შინაარსის სხვა ქართულ ნაწარმოებებს.¹ სახვითი ცნობიერების მხატვრულ აზროვნებად ჩამოყალიბების მნიშვნელობით, ოშკის როლი კიდევ უფრო იზრდება ქართული ხელოვნების განვითარების ისტორიაში.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა

თაყაიშვილი, 1917 წლის არქეოლოგიური ექსპედიცია სამხრეთ საქართველოში – თაყაიშვილი ე., *1917 წლის არქეოლოგიური ექსპედიცია სამხრეთ საქართველოში*, თბილისი, 1960.

ოქროპირიძე, ოშკის წმინდა ნინო – ოქროპირიძე ა., *ოშკის წმინდა ნინო*, „მაყვლოვანი“, №2-3 (15-16), 2014, გვ. 43-46.

სხირტლადე, წმინდა ნინო და ძველი ქართული სახვითი ხელოვნება – სხირტლადე ზ., *წმინდა ნინო და ძველი ქართული სახვითი ხელოვნება*, „წმინდა ნინო“ (სამეცნიერო კრებული), ტ. I, თბ. 2008, გვ. 330-351.

ქართული ნუმიზმატიკის ინგლისურ-ქართული ონლაინ-კატალოგი – ქართული ნუმიზმატიკის ინგლისურ-ქართული ონლაინ-კატალოგი, <http://geonumismatics.tsu.ge/ge/catalogue/types/?type=40> (გადამონმებულია 15. 06. 2019.).

ქართული წარწერების კორპუსი, ლაპიდარული წარწერები, აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველო – ქართული წარწერების კორპუსი, ლაპიდარული წარწერები, აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველო (V-X სს.), ტ. I, შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ნ. შოშიაშვილმა, თბილისი, 1980.

¹ კომპოზიციური სქემის საფუძველზე ქართლის მოქცევასთან დაკავშირებული სიუჟეტების – სვეტის სასწაულისა და ეკლესიის დაფუძნების – სცენებს შორის დიფერენცირების მცდელობისათვის იხ: ჩაკვეტაძე, *ეკლესიის დაფუძნების სცენა ცხოველმყოფელი სვეტის მოხატულობაში*, გვ. 84-94. როგორც ოშკის ეკლესიის მაგალითზე ჩანს, სვეტის სასწაულის მხატვრული სქემის ჩამოყალიბების სანყისები, ადრეულ ნიმუშებშია საძიებელი.

ჩაკვეტაძე, ეკლესიის დაფუძნების სცენა ცხოველმყოფელი სვეტის მოხატულობაში – ჩაკვეტაძე ნ., ეკლესიის დაფუძნების სცენა ცხოველმყოფელი სვეტის მოხატულობაში, სამეცნიერო კონფერენციის მოხსენებათა კრებული, „სვეტიცხოველი“, 2017 წლის 9-10 ოქტომბერი თბილისი, 2018, გვ. 84-94.

ხაჩიძე, სვეტიცხოველი ძველ ქართულ მწერლობაში – ხაჩიძე ლ., სვეტიცხოველი ძველ ქართულ მწერლობაში, კრ. „სვეტიცხოველი“, თბილისი, 2010.

ხუნდაძე, X საუკუნის ხუროთმოძღვრული ქანდაკება – ხუნდაძე თ., X საუკუნის ხუროთმოძღვრული ქანდაკება, „შუა საუკუნეების ქართული ქანდაკება“, თბილისი, 2017, გვ. 126-151.

ხუსკივაძე, ოშკის სკულპტურულ „ვედრებათა“ თავისებურებების შესახებ – ხუსკივაძე ლ., ოშკის სკულპტურულ „ვედრებათა“ თავისებურებების შესახებ, „საქართველოს სიძველენი“, №3, 2003, გვ. 59-90.

ჯობაძე, ადრეული შუა საუკუნეების ქართული მონასტრები – ჯობაძე ვ., ადრეული შუა საუკუნეების ქართული მონასტრები ისტორიულ ტაოში, კლარჯეთსა და შავშეთში, თბილისი, 2006.

Simonishvili, *Images of Identity at the Crossroads* – Simonishvili N., *Images of Identity at the Crossroads: Georgian Medieval Art, a Comparative Study*, „Center 29, Record of Activities and Research Reports (June 2008 – May 2009)“, Washington, 2009, გვ. 126-131.

Winfield, *Some Early Medieval Figure Sculpture from North-East Turkey* – Winfield D., *Some Early Medieval Figure Sculpture from North-East Turkey*, „Journal of the Warburg and Courtauld Institutes“, 31, 1968, გვ. 45-57.

Такаишвили, *Археологическая экспедиция 1917 г. в Южные провинции Грузии* – Такаишвили, Э., *Археологическая экспедиция 1917 г. в Южные провинции Грузии*, Тбилиси, 1952.

Юревич, Тимофеев, *Древо жизни* – Юревич, Д., Тимофеев, А., *Древо жизни*, „Православная энциклопедия“, Т. 16, 2008, გვ. 266-269.

Unknown Inscription of the Octagonal Column at the Southwestern Gallery of the Oshki Church

Summary

The southwestern gallery of the Oshki church is distinguished by its octagonal column, located on the western side of the gallery in terms of ornamental and figurative motives.

On the column, together with the other images, there was a small image of St. Nino, the Illuminator of Georgians (the image no longer exists). The image is regarded as the earliest figure of St. Nino in medieval Georgian art. There are different interpretations of the reliefs and general connotations of the column amongst the scholarship. It has been discussed in the frame of the conversion of Kartli.

Regarding the latter interesting information has been found in E. Takaishvili's archive (N2232, Korneli Kekelidze Georgian National Centre of Manuscripts). In the archive, one can find copies of the seven inscriptions of the column. From these inscriptions, six were published by the author in his book dedicated to the expedition in the historic south part of Georgia conducted in 1917. As for the seventh (N6 – numbered by E. Takaishvili) inscription, it has never been published and nowadays no longer exists. The inscription is significant for the understanding of the content of the pillar. The one-line inscription is reads as follows: "Life-giving Pillar".

The term "Life-giving Pillar" in the Christian exegesis and art was used as an epithet of the True Cross. Though, in the context of the image of the Illuminator of Georgia – St. Nino, it has obtained the meaning of the life-giving pillar of Svetitskhoveli as well. Inscription on the column reinforces and verifies the suggestion of the scholars regarding the existence of the earliest composition connected to the history of the conversion of Kartli.

It is noteworthy that this 10th century composition in the column precedes other compositions having similar content. In the sense of the formation of artistic thinking, the role of Oshki has been increased even more in the history of the development of Georgian art.

1

2

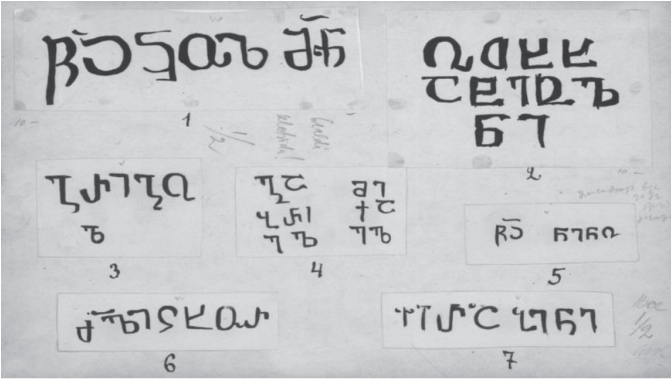
3

4

5

6

Handwritten text in a non-Latin script, likely Georgian, showing a single line of text.

7

მზღი.

საბჭოთაო საზოგადოებრივი მუშაობის 1998 წელი.

ოქუი.

სტადია 162. ? სტ. 90

1-7. ნაძვისი ნაღ რეკონსტრუქციის და ბარელ-
ფრამის თოვლის სტოლბა.

- №1. წმინდა ზოსიანი,
- №2. მათრახორი,
- №3. ტრიკალი (ოქუი).
- №4. (ანკლა) ტაბრიანი მიხაილ (მიხაილ).
- №5. წმინდა ნიკო,
- №6. ~~წმინდა~~ ხრეშტიანი ხრეშტიანი.
- №7. სერაფიმი.

საბჭოთაო

8. შახობიანი: „არქიტექტურული მემკვიდრეობა
და მონუმენტული ძეგლები გურჯისტანში“ სტ. 52.

სტ. 52

№2

ილუსტრაციების სია:

- სურ. 1. ოშკი, ნახევრად ღია გალერეა სამხრეთ-დასავლეთით, საერთო ხედი (ფოტო: ნ. ჩაკვეტაძე).
- სურ. 2. ოშკი, ნახევრად ღია გალერეა, რვანახნაგა ბურჯი, საერთო ხედი ჩრდილო-აღმოსავლეთიდან (ფოტო: ნ. ჩაკვეტაძე).
- სურ. 3. ოშკი, ნახევრად ღია გალერეა, რვანახნაგა ბურჯი, სვეტისთავი (ფოტო: ნ. ჩაკვეტაძე).
- სურ. 4. ოშკი, ნახევრად ღია გალერეა, რვანახნაგა ბურჯის დასავლეთ ნახნაგი, ვედრება (დ. უინფილდის მიხედვით: Winfield, *Some Early Medieval Figure Sculpture from North-East Turkey*, სურ. 20ა.).
- სურ. 5. ოშკი, ნახევრად ღია გალერეა, რვანახნაგა ბურჯის დასავლეთ ნახნაგი, საერთო სქემა (ჯ. უეინრაიტის მიხედვით: Winfield, *Some Early Medieval Figure Sculpture from North-East Turkey*, სურ.14ა.).
- სურ. 6. ე. თაყაიშვილის პირადი არქივი (საქმე №2232), რვანახნაგა ბურჯის წარწერები, სქემა (კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი).
- სურ. 7. ე. თაყაიშვილის პირადი არქივი (საქმე №2232), რვანახნაგა ბურჯის ძელიცხოვლის წარწერა, სქემა (კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი).
- სურ. 8. ე. თაყაიშვილის პირადი არქივი (საქმე №2232), რვანახნაგა ბურჯის წარწერათა სამუშაო ნუსხა (კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი).

List of illustrations:

- Fig. 1. Oshki, semi-open gallery in the southwest, general view (Photo by N. Chakvetadze).
- Fig. 2. Oshki, semi-open gallery, octagonal column, general view from the north-east (Photo by N. Chakvetadze).
- Fig. 3. Oshki, semi-open gallery, octagonal column, column head (Photo by N. Chakvetadze).
- Fig. 4. Oshki, semi-open gallery, west side of the octagonal column, prayer (according to D. Winfield).
- Fig. 5. Oshki, semi-open gallery, west side of the octagonal column, general scheme (according to J. Wainwright).

- Fig. 6. E. Takaishvili's personal archive (Case N 2232), octagonal column inscriptions, scheme (Korneli Keklidze Georgian National Centre of Manuscripts).
- Fig. 7. E. Takaishvili's personal archive (Case N 2232), Dzelitskhoveli inscription of the Octagonal column, scheme (Korneli Keklidze Georgian National Centre of Manuscripts).
- Fig. 8. E. Takaishvili's personal archive (Case N 2232), working list of the inscriptions of the octagonal column (Korneli Keklidze Georgian National Centre of Manuscripts).